

Keskustelua

– Taistelu germaanien sieluista (Kalevi Wiik)

Viime vuoden numerosta 4 lähtien olen käynyt Tieteessä tapahtuu -lehdessä kiivasta väittoa kolmen germanistin/indoeuropistin, Petri Kallion, Jorma Koivulehdon ja Asko Parpolan, kanssa. Tieteessä tapahtuu -lehden lukijat eivät ehkä ole päässeet täysin selville, mistä perimmältään on ollut kysymys. He ovat nähneet ilmassa kahdensuuntaisia nuolia: kolmikko on väittänyt, että minä en tunne germanistiikkaa, ja minä olen väittänyt, että kolmikko ei tunne fonetiikkaa eikä vieraankielen oppimisen teoriaa. Ehkä nyt on tultu vaiheeseen, jossa on mahdollisuus jättää nuolten ampumiset ja katsoa, mikä on se oleellinen kysymys, joka nuolten ampumisen oikeastaan aiheutti. Väitän, että kysymys on "taistelusta Germaanien sieluista" eli siitä, ovatko kantagermaanit entisiä suomalais-ugrilaisen kielen puhujia vai eivät.

Ymmärrän kirjoittajakolmikkoa ja minun olevan yksimielisiä siitä, että germaanien varhainen koti sijaitsi Pohjois-Saksassa, Tanskassa ja Skånessa. Mutta kuinka germaanit tälle alueelle ilmestyivät? Vastaukset jakautuvat ensin kahteen tyyppiin sen mukaan, onko vastaaja "migrationisti" vai "diffusionisti".

1. Jos vastaaja on migrationisti, hän haluaa löytää mainitun germaanialueen ulkopuolelta jonkin alueen (esim. Mustanmeren pohjoispuolisen alueen), josta germaanit olisivat vaeltaneet Pohjois-Saksaan, Tanskan ja Skånen alueelle. (Kolmikosta ainakin Parpola on esitelmässään osoittanut "migrationistisia taipumuksia", kun hän on esittänyt indoeurooppalaisten lähteneen liikkeelle jostakin Mustanmeren-Kaspianmeren alueelta pyörän ja vankkureiden keksimisen jälkeen. En tunne hänen käsitystään germaanien alkuperästä.)

2. Diffusionistin mukaan uusia kulttuureja, kansoja ja kieliä syntyy pikemmin siten, että väestöt pysyvät paikoillaan ja ottavat vastaan ulkoa tulevia vaikutteita. Sen jälkeen, kun on hyväksytty diffusionistin ajattelutapa, on edelleen ainakin kolme mahdollisuutta: germaanien synty voidaan perustaa a) suomalais-ugrilaisten, b) baskien tai c) jonkin tuntemattoman tai tuntemattomien väestöjen ja kielten vaikutukseen.

Suomalais-ugrilainen ratkaisu

Itse olen suomalais-ugrilaisen ratkaisun kannalla, ja olen yrittänyt todistaa germaanien suomalais-ugrilaista alkuperää lähinnä kahdenlaista todistusaineistoa, geneettistä ja foneettista, käyttäen Havainnollistan kantagermaania kaavalla IE + su (lue: indoeurooppalainen kieli, jossa on suomalais-ugrilainen substraatti). Geneettisen todisteluni pääasia on se, että Pohjois-Saksaan, Tanskan ja Skånen alueen asukkaat ovat geneettisesti tyypillisiä "keskieurooppalaista ihmistyyppiä", jonka alue on oikeastaan huomattavasti laajempi: se kattaa myös mm. Skandinavian (saamelaisalueita lukuun ottamatta), Suomen, Itä-Karjalan, Viron, Baltian, Valko-Venäjän ja Pohjois-Puolan.

Olettamukseni on, että koko tämä alue (joka todennäköisesti on ulottunut myös kauemmas itään) on ollut geneettisesti ja kielellisesti yhtenäinen. Sen väestön ovat muodostaneet suomalais-ugrilaista kieltä puhuneet "keskieurooppalaisen" ihmistyyppien edustajat; ehkä väestöä voisi nimittää "germaano-baltto-slaavilaiseksi" ihmistyyppiä. Maanviljelyksen saavuttua Pohjois-Eurooppaan alueen väestö vaihtoi toimeentulositystemiä metsästyksestä maanviljelykseen ja vähän myöhemmin myös suomalais-ugrilaisen kielensä indoeurooppalaiseen. Tuloksena oli germaanisen, balttilaisen ja slaavilaisen kantakielen synty. Sen, että nämä väestöt todella ovat vaihtaneet suomalais-ugrilaisen kielensä indoeurooppalaiseen, näkyy siitä, että mainituissa kielissä on suomalais-ugrilaista substraattia. Tämä puolestaan perustuu siihen, että suomalais-ugrilaiset eivät oppineet indoeurooppalaista kieltä täydellisesti; he tekivät siinä varsinkin foneettisia virheitä. Nämä virheet ovat nykyisiä germaanisten, balttilaisten ja slaavilaisten kielten yleisesti hyväksytyjä piirteitä. Olen väittänyt jopa, että kaikki (tai lähes kaikki) kantagermaanisen kielen äänne- ja muoto- muutokset ovat vanhoja suomalais-ugrilaisten tekemiä virheitä. Muut, mm. Veenker, Kiparsky, Décsy ja Thomason-Kaufman ovat

luettelointeet balttilaisista ja slaavilaisista kielistä löytyviä suomalais-ugrilaisuuksia.

Baski-ratkaisu

Toinen vaihtoehto on, että germaanit ovat syntyneet siten, että Pohjois-Saksan, Tanskan ja Skånen väestö on ennen indoeurooppalaisen kielen saapumista puhunut baskia tai muita siihen rinnastettavia "vanhan Euroopan" kieliä kuten iberiä ja liguria. Nyt kantagermaanin kaava on IE + ba (lue: indoeurooppalainen kieli, jossa on baskilainen substraatti). Tämän käsityksen on esittänyt mm. müncheniläinen Theo Vennemann, ja hänen käsitystään kirjoittajakolmikko ei tunnu pitävän aivan mahdottomana. Vennemannin tärkeimmän perustelun muodostavat Keski-Euroopan ja eteläisen Skandinavian "hämärät" vesistönimet eli sellaiset jokien ja järvien nimet, jotka ovat peräisin jostakin muusta kuin indoeurooppalaisesta kielestä. Vennemannin mukaan nämä hämärät nimet ovat peräisin agglutinoivasta kielestä, jossa oli tietylainen äännesysteemi (siinä esiintyy esim. vain tiettyjä vokaaleja ja konsonantteja), ja hän arvelee tämän muinaisen kielen olevan baski (mahdollisesti myös iberi/liguri). Hänen varsinainen aineistonsa on siis se äännesysteemi, joka esiintyy mainituissa hämärissä vesistönimissä. Vennemann ei tarkastele kantagermaania niihen virheiden kannalta, joita baskilaiset olisivat tehneet vaihtaessaan oman kielensä indoeurooppalaiseen.

Vennemannin ja minun tärkein ero on, että Vennemann pitää muinaista Eurooppaa pääosin yksikielisenä (baskinkielisenä); minä pidän sitä kaksikielisenä: pohjoinen Eurooppa puhui suomalais-ugrilaista kieltä, eteläinen baskia.

Jos haluaa tarkastella Vennemannin baskilaisratkaisua ja omaa suomalais-ugrilais-ratkaisua yhteismitallisesti, tärkeintä olisi tehdä samanlainen äännesysteemien vertailu baskin ja indoeurooppalaisen kielen välillä, jonka minä olen tehnyt suomalais-ugrilaisen ja indoeurooppalaisen kielen välillä. Olen tällaisen alustavasti tehnytkin ja tullut siihen päätelmään, että ne ääntämisvirheet, jotka olisivat olleet todennäköisiä kielenoppimislanteessa baski > IE eivät useinkaan ole yhteneväisiä germaanisissa kielissä tapahtuneiden äänne muutosten kanssa. Oppimislanteessa SU > IE tapahtuneet ääntämisvirheet tätä sen sijaan kyllä ovat, kuten olen kirjoituksissani pyrkinyt osoittamaan.

Vennemann voisi vaatia, että itse tekisin vastaavasti samanlaisen vesistönimien analyysin, jonka hän on tehnyt. Vastaukseni on kaksinainen:

En näe Vennemannin vesistönimien äännerakennetta kovin paljon SU-kielten äännerakenteesta poikkeavana; tuntuu kuin Vennemannin baskilaisysteemi voisi yhtä hyvin olla suomalais-ugrilainen.

Toinen vaatimus, jonka Vennemann voisi esittää minulle, on, että minun pitäisi osoittaa eteläisestä Skandinaviasta, Tanskasta ja Pohjois-Saksasta vesistönimiä, jotka olisivat suomalais-ugrilaisia. En tähän toistaiseksi pysty. Selityksen uskon löytyvän (ainakin Etelä-Ruotsin osalta) seuraavasta johtavan ruotsalaisten juurten etsijän, fonetiikan emeritusprofessori Claes-Christian Elertin, toteamuksesta, joka koskee ruotsalaisia nimistöntutkijoita: "Flertalet, ja rent av så gott som alla, tar inte upp ens som möjlighet att det kan finnas spår av pre-germanskt språk i Sverige". Saman asian muistan nimistöntutkimuksemme erikoistuntijan, professori Eero Kiviniemen, sanoneen minulle joskus suunnilleen näin: "Ruotsalaiset nimistöntutkijat eivät jostain syystä ole olleet kovin halukkaita löytämään suomalais-ugrilaisia nimiä omalta maaperältään". Huomattakoon, että esimerkiksi Tanskan saarista eräät ovat kyllä alkuperältään hämäriä; esim. Fyn, Moen ja Mors. En pidä mahdottomana, että nimistöntutkimus tulisi vastaisuudessa löytämään SU paikannimiä kantagermaaniinkin syntyalueelta.

X-substraatti?

Kolmas tapa, jolla germaanit olisivat voineet syntyä (jos he eivät ole "syntyneet" siten, että he ovat yksinkertaisesti siirtyneet migraationa jostakin muualta), on seuraava: Pohjois-Saksassa, Tanskassa ja Skånessa on alkujaan asunut väestö, joka on puhunut yhtä tai usempaa tuntematonta ja nykyään kuollutta kieltä. Kun tätä kieltä tai kielten ryhmää merkitään tuntemattoman x:llä, kantagermaaninen kieli olisi tämän vaihtoehdon mukaan IE + x (lue: indoeurooppalainen kieli, jossa on yhden tai usemman tuntemattoman kielen substraatti). Tämä vaihtoehto on jossakin mielessä "turvallisin" perinteiselle germanistille, sillä tämän vaihtoehdon mukaan hänen ei tarvitse paneutua tarkkaan koko kielenvaihtoprosessiin ja sen

yhteydessä tapahtuneisiin oppimisvirheisiin; onhan aika hedelmätöntä pohdiskella sellaisten oppimisvirheiden tarkkaa laatua, jotka aiheutuvat täysin tuntemattomasta kielestä.

Perustan oman käsitykseni osittain myös perinteisten vertailevien kielentutkijoiden käsityksiin: Useat heistä ovat sitä mieltä, että Pohjois-Euroopan IE kielet muodostavat verraten yhtenäisen kielisikermän; he havainnollistavat tätä käsitystään mm. sukupuun haaroilla siten, että heidän puussa oman ryhmänsä muodostavat germaano-balto-slaavilaiset kielet ja toisen ryhmän mm. kelttiläis-itaaliset kielet. Tällainen oli mm. jo ensimmäisen IE sukupuun esittäjän, Schleicherin, käsitys. He eivät siis yleensä ryhmitä kieliä niin, että germaaniset kielet kuuluisivat samaan ryhmään kelttiläisten ja mahdollisesti itaalisten kielten kanssa. Kielten ryhmittäminen puolestaan perustuu oman käsitykseni mukaan usein siihen, minkä alkuperäiskielten kanssa kielet ovat joutuneet tekemisiin: esimerkiksi germaanis-balto-slaavilaisien kielten kehittyminen perustuu paljolti SU kielten/murteiden substraattiin, kun taas kelttiläis-itaalisten kielten kehittyminen perustuu ehkä baskilaiseen/iberilaiseen substraattiin.

Totuus kolmen tieteenalan yhteisalueelta?

Emme voi myöskään unohtaa arkeologian osuutta. Oman käsitykseni mukaan Itämerenalueen kulttuurit (esim. Maglemose, Svidry, Kunda ja Suomusjärvi ja näitä seuraanneet kulttuurit) ovat ratkaisevina kausina (n. 6000-3000 eKr.) kuuluneet kulttuurisesti läheisesti yhteen. Arkeologin termejä käyttäen alueen voi katsoa muodostaneen enemmän tai vähemmän yhtenäisen teknokompleksin. Tätä voisi ehkä nimittää "germaano-balto-slaavilaiseksi" teknokompleksiksi.

Kuten olen koettanut osoittaa, etsin totuutta oikeastaan kolmen tieteenalan, kielentutkimuksen, genetiikan ja arkeologian yhteisalueelta. Jos sijoitamme mainitut kolme tieteenala siten, että niistä jokainen sijaitsee kolmion kulmassa, pyrin löytämään oman totuuteni jostakin kolmion keskiosasta, läheltä sen painopistettä. Ne ystäväni, joiden kanssa olen nuolia viime aikoina ampuillut, etsivät (ainakin omasta mielestäni) omaa totuuttaan läheltä jotakin kolmion kulmaa, kirjoittajakolmikko Kallio-Koivulehto-Parpola läheltä sen kielentutkimuksen kulmaa. Heidän totuutensa voi jo tästä syystä olla aivan toinen kuin minun. Pelkistän ja kärjistän edellä sanomani seuraavaan arkeologis-geneettis-kielelliseen totemukseen: Pohjois-Euroopassa on aikoinaan vallinnut "germaano-balto-slaavilainen" teknokompleksi, jonka väestö on edustanut "germaano-balto-slaavilaista" ihmistyyppiä, joka on puhunut germaano-balto-slaavilaista kieltä.

Olen käsitellyt Pohjois-Euroopan kansojen ja kielten syntyksymykset kirjoituksissani siinä mielessä jäännöksettömästi, että olen tehnyt eksplikoidut oletukset näiden kansojen ja kielten syntyjen tärkeimmistä vaiheista sekä ajan että maantieteellisten alueiden suhteen. Kysymyksessä on tietenkin suureksi osaksi vain joukko oletuksia. Ne muodostavat kuitenkin ainakin omasta mielestäni yksinkertaisen ja ehkä kauniinkin systeemin. Systeemiin voi esittää parannuksia. Niitä oikeastaan nyt odotan. Olisin erittäin iloinen, jos joku esittäisi kokonaisen vaihtoehdoisen systeemin, joka kuvaisi po. kansojen ja kielten syntyä. Jos ajatellaan, että selityksiksi eivät enää sovi väittämät, joiden mukaan kansa ja kieli A tuli alkujaan alueelta B ja toinen kansa ja kieli C tuli alueelta D, jonkun tulisi rakentaa oman systeemin rinnalle toinen vaihtoehto. Jos se on uskottavampi kuin omani, olen heti valmis sen hyväksymään. Tällaista en toistaiseksi ole kenenkään nähnyt oikeastaan tosissaan edes yrittävän.

Tulkintaerot perustuvat erilaiseen ajattelutapaan

Lukija voi ihmetellä, miksi tässä vastineessani puutun aika vähän Kallio-Koivulehto-Parpolan väitteisiin ja puhun yleisesti germaaniensa erilaisista syntyteorioista. Teen näin, koska mielestäni kolmikon substraatti-superstraatti-adstraatti -sana ilut samoin kuin kysymys siitä, minä aikakautena ja missä kohdassa nykyisen Saksan tai eteläisen Skandinavian aluetta ensimmäiset kosketukset suomalais-ugrilaisien ja indoeurooppalaisten väestöjen kanssa ovat tapahtuneet, ovat nappipeliä verrattuna germaaniensa kansojen ja kielten syntyä koskeneihin pääkysymyksiin. Herättelen lukijaa vielä seuraavalla pikku väittämällä: Jos kantagermaani on todella syntynyt ehdottomallani tavalla, se, millä tavalla nykyään mm. englantilaiset, amerikkalaiset, australialaiset, uusiseelantilaiset, saksalaiset, hollantilaiset, tanskalaiset, norjalaiset, islantilaiset ja ruotsalaiset ääntävät omaa kieltään, perustuu ainakin osaksi suomensukuisten kielten äännerakenteeseen. Samaan syyssyn voidaan vielä liittää

kaikki balttilaisten ja slaavilaisten kielten puhujat. Väitteeni saattavat tuntua suuruudenhulluudelta, mutta väitän, että niissä on vinha perä.

Olen useassa kohdin korostanut myös sitä, että ne tulkintaerot, jotka nykyään eri tutkijoiden ja -ryhmien välillä vallitsevat, perustuvat paljolti erilaiseen ajattelutapaan. Itse olen "diffusionisti" (en "migrationisti") ja näen väestöjen ja kielten sekoittumisia (monen mielestä varmaan liiankin paljon) joka puolella Eurooppaa. Esitän vielä esimerkkeinä joukon tällaisia sekoittumia: Keltit ovat indoeurooppalaisten ja baskien sekoittuma IE + ba, keski- ja eteläsaksalaiset ovat kelttien ja saksalaisten sekoittuma Sa + ke, enlantilaiset ovat anglien/saksien ja kelttien sekoittuma A/S + ke, hämäläiset ovat länsisuomalaisten ja saamelaisten sekoittuma LS + saa, ja savolaiset ovat karjalaisten, länsisuomalaisten ja saamelaisten sekoittuma K + ls + saa.

Tiedän, että ajattelutapani saattaa ärsyttää monia. Väitän kuitenkin, että tällaista tämä maailma on: ei taida aivan "puhtaita" kansoja ja kieliä olla missään. Samaan tapaan kuin yksilöt ovat äitinsä ja isänsä "sekoittumia", myös kansat ja kielet ovat kahden tai useamman kansan ja kielen sekoittumia. Kansojen ja kielten syntyä koskeva yleinen ajattelu on kokemassa mullistuksen. Pikkuasioiksi jäävät kysymykset, hallitseeko joku yksilö tarpeeksi hyvin perinteisen germanistiikan, fonetiikan ja vieraankielen oppimisen käsitteet. Paljon tärkeämpää on, että hän tietää, minkälaisiin premisseihin hänen oma ajattelunsa perustuu. En halua kenenkään muuttavan omaa ajattelutapaansa, mutta pidän hyvänä, jos me mahdollisimman pitkälle tiedostamme omat premissimme.

Olen vilpittömän iloinen yhdestä kirjoittajakolmikun todennäköisesti huomaamattaan antamasta tunnuksesta: he ennustavat selityksilleni "lyhyttä ikää". Lingvistinä en voi olla tiedostamatta heidän presuppositiotaan eli sitä, että selitykseni on tällä hetkellä elossa. Lyhyttä (tai pitkää) ikää voi ennustaa vain elossa olevalle. Olen ehkä ollut liian vaatimaton, kun olen ajatellut, että tuskin kukaan pitää minun ajatuksiani tosina.

Kirjoittaja on Turun yliopiston fonetiikan emeritusprofessori.

Keskustelu päättyy – toistaiseksi

Keskustelu "kantagermaanin suomalais-ugrilaisesta substraatista" päättyi Tieteessä tapahtuu -lehdessä toistaiseksi tähän. Syksyllä ilmestyy sekä Suomen Tiedeseuran että Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran kustantamina teokset suomalaisten ja suomen kielen juurista. Lisäksi Suomen arkeologisen seuran jäsenlehdessä Muinaistutkija julkaistaan syksyllä suomalaisten esihistoriallisia juuria käsitelleiden viime huhtikuisten Arkeologian päivien esitelmät sekä siellä käyty keskustelu. Näissä merkeissä keskusteluun palattaneen *Tieteessä tapahtuu* -lehdessäkin myöhemmin.